

תשובות הגאונים - שערי תשובה סימן סז

רבינו האי ז"ל

וששאלתם על ענין תקיעת שופר במוצאי יו"ה הך מנהגנו לתקוע תשר"ת במוצאי יו"ה הך בכל מקום ולא מצינו טעם חובה. אלא דומה כי הוא זכר ליובל שנאמר בו תעבירו שופר בכל ארצכם ומנהגנו בכל שנה ושנה אטו יובל אי נמי כדי לערבב את השטן.

תלמוד בבלי מסכת שבת דף קיד עמוד ב

ושבות קרובה התיירו? והתנן: יום טוב שחל להיות ערב שבת - תוקעין ולא מבדילין, מוצאי שבת - מבדילין ולא תוקעין. ואמאי? ליתקע, כי היכי דלידעי דשרי בשחיטה לאלתר!

תוספות מסכת שבת דף קיד עמוד ב

ואמאי ליתקע כי היכי דלידעו דשרי בשחיטה - לא להודיע דיי"ט קיל אלא להודיע שהוא לילה וכן אומר ר"י מה שתוקעים במוצאי יו"ה כ"כ אינו אלא להודיע שהוא לילה ויאכילו את בנייהם שהתענו וגם להכין סעודת מוצאי יו"ה כ"כ שהיא כעין י"ט כמו שיסד הפייטן אחר גמר מיצוי אכול בדצוי ורצוי ולא כמחזורים שכתוב בהן שהתקיעה זכר ליובל כי למה תוקעין בכל שנה ושנה וכי היה יובל בכל שנה ושנה.

תוספות מסכת ברכות דף לד עמוד א

אמר פסוקא פסוקא וכפליה - פי' בקונטרס משתקין אותו דמחזי כעושה ב' רשויות ובה"ג ובפר"ח מפרש איפכא פסוקא פסוקא אין משתקין אותו מיהו מגונה הוי אך לשון הגמרא לא משמע כפי' ואותן בני אדם שאומרים ב' או ג' פעמים שמע ישראל ביו"ה כ"כ משתקין אותם לפירש"י ולפר"ח מגונה מיהא הוי או שמא אין לחוש רק כשקורא ק"ש בעונתה ומקבל עליו עול מלכות שמים ומ"מ טוב שלא לומר אך מה שאומרים ה' הוא האלהים ז' פעמים ביו"ה כ"כ יום ערבה כנגד ז' רקיעים משבחים לבורא שהוא דר למעלה מז' מנהג כשר הוא וגם מצינו בקרא שתי פעמים ה' הוא האלהים גבי אליהו (מלכים א יח).

מרדכי מסכת יומא פרק שבעת ימים [רמז תשכג]

ותוקעין תקיעה אחת זכר ליובל דכתיב והעברת שופר וגו' ובתשובות רב פלטי גאון כתוב ותוקעין בשופר תקיעה ושלושה שברים ותרועה ותקיעה סימן קשר"ק וכן מנהג בשתי ישיבות ונראה לראבי"ה כסברת הגאון משום דאמרי' שוה יובל לתקיעות ולברכות מיהו נראה לי דכולי האי כתקנת רבי אבהו לא עבדין ושאלו ר"י ב"ר יהודה מפני מה תוקעין קודם שמבדילין והלא אסור לעשות מלאכה קודם שיבדיל והשיב דודאי מלאכה אסורה אבל תקיעת שופר חכמה היא ואינה מלאכה ולא אחמירו בה רבנן כולי האי כיון שעבר היום ואפילו בר"ה שחל להיות בשבת אינו אסור אלא גזירה שמא יטלנו בידו וילך אצל בקי לתקוע ויעבירונו ארבע אמות ברשות הרבים והיכא דליכא אלא חדא פשוטה כמנהגנו ליכא למיחש

ספר האגור הלכות יום הכיפורים סימן תתקנא

במרדכי יש שא"א אבינו מלכנו בנעילה. ובאשכנז כשיש שהות אומרים. יהודה מפרי"ז וכ"פ מהר"ם. ופירש דמה שהנהיגו דין נעילה להתפלל אותה ביום וכן פי' ה"ר העם להתפלל אותה בלילה ודאי לא הנהיגו רבותינו כך אלא מפני שהזקנים מושכין עד הלילה סוברין שבדין עושין. ותוקעין תקיעה אחת זכר ליובל. ובתשובת רב פלטי גאון תוקעין בשופר תקיעה ושברים תרועה תקיעה וכן מנהג בשני ישיבות מרדכי. ומנהג אשכנז בתקיעה אחת לבד ובצרפת ואיטלי"ה קשר"ק.

ספר מצוות גדול לאוין סימן סט

נהגו העם לתקוע קשר"ק במוצאי יו"ה, ואין זה זכר ליובל שאם כן לא היו עושין כך בכל שנה אלא בזמן היובל, ועוד בי"ה עצמו היה דינו וחכמה היא ואינה מלאכה (ר"ה כט, ב), אלא יש לומר שנתקן משום דאמרינן במדרש (קהלת פרשה ט) במוצאי יום הכפורים בת קול יוצאת ואומרת לך אכול בשמחה לחמך, וכן יסד הפייטן אחר גמר מיצוי אכול דצוי ורצוי, ומפני שאין יום טוב זה מפורסם עשו בו תקנה לפרסמו ולכך תוקעין קשר"ק כדאמר (שבת לה, ב) תוקע ומריע ותוקע, ואין צריך להמתין עד אחר הבדלה בחונן הדעת מפני שהיא חכמה ואינה מלאכה, ואפילו¹ בשבת אין איסור לתקוע אלא גזירה שמא יוציא השופר מרשות לרשות ללמוד סדר התקיעות, ואין כאן לחוש בתקיעה מועטת כזו. וקבלתי ממורי רבינו יהודה בר רבי יצחק, אחר שהשלים תפילת נעילה אומר קדיש ואחר כך [אומר] ז' פעמים ה' הוא האלהים, לפי שהשכינה עולה למעלה משבעה רקיעים, ואחר כך שמע ישראל פעם אחת ומיד תוקעין משום דכתיב (תהלים מז, ו) עלה אלהים בתרועה ה' בקול שופר:

שולחן ערוך אורח חיים הלכות יום הכפורים סימן תרכ

ועיף ו

בסוף הסליחות אומרים (יא) ז' פעמים: ה' הוא האלהים (ופעם אחד: שמע ישראל, וג' פעמים: ברוך שם כבוד מל"ו) (מנהגים) (וע"ל סימן ס"א) (יב) ד ותוקעים תשר"ת; הגה: ויש אומרים שאין לתקוע, רק תקיעה אחת (מרדכי והג"מ סוף הלכות י"כ ואגור), (יג) וכן נוהגין במדינות אלו; >ב ותוקעין לאחר שאמר קדיש לאחר נעילה, וקצת מקומות נהגו לתקוע קודם קדיש.

לבוש אורח חיים סימן תרכג

סעיף ה

ואין אנו נוהגין לעלות לדוכן כלל בנעילה, וטעמא משום שלעולם אנו מסיימין אותה בלילה ואין עבודה בלילה. ואומרים אבינו מלכנו אפילו כשחל יום כיפור בשבת, שכבר עבר שבת, ובמקום כתבנו אומרים וחתמנו, ואף על פי שלילה הוא והחתימה כבר עברה, בטוחים אנו שאין הדין והחתימה מסתלקת למעלה עד שישלימו ישראל סדריהם למטה. ונוהגין לומר שמע ישראל פעם אחד השליח ציבור, ועונין אחריו הקהל פעם אחד, ואח"כ אומר ג' פעמים ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד על שם ה' מלך ה' מלך ה' י' ימלוך היה הוה ויהיה: * הג"ה ועיין לעיל סימן ס"א סעיף י"ב: ואומרים ה' הוא האלהים שבעה פעמים ללוות השכינה שתעלה ותסלק עכשיו לעלות למעלה מז' רקיעים כיון שכבר גמרו ישראל תפילתן, כי בשעת התפלה היתה השכינה שרויה בינינו ועכשיו תעלה למקומה. ואחר שאמרו ה' הוא האלהים אומרים קדיש שלם, ותוקעין תקיעה אחת שהיא סימן לסילוק שכינה שמסתלקת ועולה עד לרקיע, כמו שהיה במתן תורה דכתיב [שמות יט, יג] במשוך היובל המה יעלו בהר, וכתיב [תהלים מז, ו] עלה אלהים בתרועה, וגם התקיעה סימן שמחה ונצח, לומר נצחנו את השטן, וגם הוא מתערבב בתקיעה זו שיזכור יום מיתתו ולא יוכל לקטרג, ומערבבין אותו עתה כי עתה הוא חוזר לשלוט עלינו, שהרי היום לא שלט עלינו, וסימן לזה שכן השטן בגמטריא שס"ד וימי החמה הם שס"ה, לומר שאין ממשלת השטן לקטרג רק שס"ד ימים בשנה, והיינו חוץ מיום כיפור, ועכשיו הוא חוזר לשטנותו וממשלתו לכך מערבבין אותו, ועוד כי תקיעת השופר הוא סימן חירות, כי ביום הזה נעשו הנשמות חירות מעבירות הגופות, וגם הגופות נשתחררו משעבוד עונשן: * הג"ה ועוד טעם אחר והיינו משום שהוא זכר לתקיעת היובל שהיתה ביום כיפור: לכך תוקעין. ואפילו אם חל יום כיפור בשבת תוקעין, ואף על פי שעדיין לא הבדילו, אין חוששין בכך, שתקיעת שופר חכמה היא ואינה מלאכה, וכיון שכבר עבר היום לא החמירו בה רבנן לאוסרו משום שבות דרבנן, ומשום שמא יוציאנו ד' אמות ברשות הרבים וכו' לילך אצל בקי ללמוד נמי לא חשו, דהו"ל שבות דשבות ולא גזרו בה רבנן: * הג"ה ועיין לעיל סימן תקפ"ו סעיף כ"א ובסימן תקפ"ח סעיף ה': ועוד כי עדיין העם בקיאים מראש השנה שעבר בסמוך, וגם השופר עדיין רגיל להיות בבית הכנסת^(א):

אליה זוטא סימן תרכג ס"ק ג

(ג) ותוס' פרק אלו קשרים כתבו טעם תקיעה זו להראות שהוא יום טוב להרבות בסעודה, וכ"כ בסמ"ג סימן ס"ט מפני שאין יום טוב זה מפורסם עשו בו תקנה לפרסמו. וכתב במטה משה לכן יפקידו איש את אחיו בצאתו מבית הכנסת כדרך שאומרים בשבת וי"ט:

ט"ז אורח חיים סימן תרכג ס"ק ב

(ב) (פמ"ג) ותוקעין כו'. - הטעם המובחר לתקיעה זו שהוא סי' לסילוק שכינה למעלה שנאמר עלה אלהים בתרועה:

פרי מגדים אורח חיים משבצות זהב סימן תרכג ס"ק ב

(ב) ותוקעין. עיין ט"ז. עיין לבוש [סעיף ה] הרבה טעמים, שמערבבין שלא יוכל לקטרג, וחירות מעונות, וזכר לשופר של יובל ביום הכיפורים, יע"ש. ובאליה רבה [ס"ק] ה' בשם תוספות פרק אלו קשרים [שבת קיד, ב ד"ה ואמאי] להראות שהוא יום טוב בליל מוצאי יום הכיפורים, ולכן אומרים בליל מוצאי יום הכיפורים כמו בשבת ויום טוב יום - טוב איש לחבירו, בשם מטה משה [סימן תתפה], יע"ש. ובין השמשות משמע נמי תוקעין, עיין מ"א [ס"ק] ד', ואי"ה שם יבואר:

מגן אברהם סימן תרכג ס"ק ד

ד (פמ"ג) (מחה"ש) ותוקעין - אף על גב שעדיין לא הבדילו בתפלה מ"מ כיון דחכמה היא ואינה מלאכה לא אחמור בה רבנן כולי האי כיון שכבר עבר יום (טור) ואף על גב שכ' שישלימנה סמוך לשקיעת החמ' משמע שעדיין לא יצאו הכוכבים מ"מ הי' בין השמשות ועסס' רצ"ט:

משנה ברורה סימן תרכג ס"ק יב

(יב) ותוקעין וכו' - הטעם [טז] שהוא סימן לסילוק שכינה למעלה שנאמר עלה אלהים בתרועה [יז] ומותר לתקוע אפילו אם חל בשבת ג"כ [יח] ואף על גב שעדיין לא הבדילו בתפלה מ"מ כיון דחכמה היא ואינה מלאכה לא אחמור בה רבנן כולי האי ואפילו הוא בין השמשות מותר דהוא שבות לצורך מצוה [יט] אבל אם הוא בודאי יום אסור לתקוע: